

Den frigjorte tiden - problem eller mulighet?

Mange langtidsarbeidsledige har problemer med å strukturere tiden og fylle dagene med meningsfylte gjøremål, men en del ser også klare fordeler ved den frigjorte tiden. Noen har dessuten et tvetydig forhold til tiden og ser både fordeler og ulemper. Kvinner ser mer positivt på den ledige tiden enn menn. Kjønnsforskjellen bunnar dels i at kvinner i mindre grad enn menn knytter sin identitet til yrkesarbeidet.

Ragni Hege Kitterød

Arbeidslediges forhold til tid har vært et sentralt tema i forskning og diskusjon om arbeidsledige. Ledige befinner seg i en situasjon hvor de ufriwillig, og oftest uforutsett, har fått mye ubelagt tid til disposisjon. Flere undersøkelser viser at mange opplever den frigjorte tiden som et problem og finner det vanskelig å fylle dagene på en meningsfylt måte. Tiden tappes for innhold, tidsstrukturen går i oppløsning og man mister grepet på hverdagen (Kildal 1986, Olsén 1982, Halvorsen 1994). Men det er også pekt på at den frigjorte tiden kan oppleves positivt. En del synes det er fint å disponere tiden etter eget ønske (Berg-Sørensen m.fl. 1983 ref. i Halvorsen 1994, Davies og Esseveld 1988 ref. i Halvorsen 1994).

Når tidsopplevelsen tillegges stor vekt i studier av arbeidsledige, er det fordi det å ha en viss struktur på tilværelsen er viktig for trivsel og velferd og for å kunne bevare arbeidsevnen. Selv om både problemer og muligheter ved den frigjorte tiden er diskutert i faglitteraturen, har nok problemene fått mest oppmerksomhet. Mange undersøkelser har vært basert på små utvalg, gjerne blant spesielle grupper av ledige. Her tar vi utgangspunkt i en representativ undersøkelse av langtidsarbeidsledige og spør hvor

mange som opplever at tiden går i oppløsning når yrkesarbeidet faller bort, og hvor mange som ser fordeler ved den frigjorte tiden. Vi spør også hvilke faktorer som har betydning for om tiden oppleves negativt, og hvilke som har betydning for en positiv tidsopplevelse. Ettersom diskusjonen av kjønnsforskjeller har stått sentralt i mye forskning om måter å takle arbeidsledighet på, belyser vi også kjønnsforskjeller i tidsopplevelsen.¹

Ulike funn i litteraturen

Selv om få studier av arbeidsledige fokuserer direkte på opplevelsen av tid, inngår dette ofte som ett aspekt ved brede beskrivelser av lediges situasjon. Allerede på 1930-tallet pekte forskere på problemer knyttet til oppløsning av tidsstrukturen og nedsatt aktivitetsnivå blant arbeidsledige. I en klassisk studie av ansattes reaksjoner etter nedleggelse av tekstilfabrikene i en liten by i Østerrike, beskrives hvordan mange ble apatiske og mistet tidssansen og hvordan tidsoppløsningen førte til sosial tilbaketrekning (Jahoda m.fl. 1972). På grunnlag av dette formulerte Jahoda en kjent teori hvor ledighetens konsekvenser knyttes til bortfall av arbeidets funksjoner. Ifølge Jahoda har lønnsarbeidet, i tillegg til de åpenbare økonomiske og produktive sidene,

Datagrunnlaget

Datagrunnlaget er en representativ undersøkelse fra 1991 av langtidsarbeidslediges levekår i Norge². Den inneholdt også noen spørsmål om ulemper og fordeler ved den frigjorte tiden. Utvalget, som ble trukket fra Arbeidsdirektoratets register, omfattet personer 20-59 år som ved utgangen av februar 1991 hadde vært registrert ledige i minst 6 måneder sammenhengende, samt personer på arbeidsmarkedstiltak som hadde vært ledige eller på tiltak i minst 6 måneder. Ettersom det her er opplevelsen av tiden som står i fokus, er det først og fremst de helt ledige som har interesse. De står i større grad enn personer på tiltak overfor utfordringer med å takle ledig tid. Analysen omfatter derfor bare helt ledige. I nettoutvalget utgjorde disse 471 personer³, hvorav 54 prosent menn og 47 prosent kvinner. Mennene var jevnt over yngre enn kvinnene og hadde en annen sammensetning med hensyn til familiefase. Relativt flere menn enn kvinner var unge og enslige, mens relativt flere kvinner enn menn levde i parforhold med eller uten barn.

også en rekke latente funksjoner: Det tvinger en tidsstruktur på dagen, gir sosiale kontakter, er en kilde til identitet, knytter an til kollektive mål og tvinger folk til aktivitet (Jahoda 1982 ref. i Halvorsen 1994). Jahoda mente disse funksjonene vanskelig kan erstattes av andre institusjoner. Derfor, hevdet hun, innebærer arbeidsledighet ikke bare økonomiske vanskeligheter, men også andre tap, bl.a. bortfall av tidsstruktur, av en viktig sosial arena og av en kilde til identitet. Senere har en rekke studier dokumentert at tidsoppøsning, passivitet, tiltaksomhet og kjedsomhet er vanlige problemer blant ledige.

Men det er også framholdt at enkelte ser positive sider ved ledigheten. Jahoda er kritisert for å overse at lønnsarbeidets latente funksjoner kan fylles av andre institusjoner og for å se ledige som passive ofre mer enn som handlende individer (Colbjørnsen m.fl. 1992)⁴. Lunde og Borgeraas (1987) hevder at yrkesarbeid bør betraktes som en av flere sosiale institusjoner og rollen som yrkesaktiv som en av flere sosiale roller. Det er dessuten viktig å være klar over at yrkesarbeid spiller ulik rolle i folks liv. Derfor bør det, hevder de, undersøkes empirisk i hvilken grad ledighet også er en positiv erfaring. Flere studier viser da også at arbeidsledighet kan gi mulighet for å prøve ut nye aktiviteter og å utvikle evner det ikke har vært rom for tidligere. Davies og Esseveld (1988) fant at en del ledige kvinner, særlig til å begynne med, syntes det var godt å få bedre tid til hjem og familie. For noen fungerer ledigheten også som et puff til å begynne med noe nytt som f.eks. utdanning eller etablering av selvstendig virksomhet (Berg-Sørensen m.fl. 1983).

Spørsmål om hvorvidt arbeidsledige opplever tiden som problem eller ressurs besvares altså ulikt i ulike studi-

er. Også mulighetene for å gjøre noe positivt ut av den frigjorte tiden vurderes ulikt. Etter en gjennomgang av norsk og utenlandsk litteratur om konsekvenser av langtidsarbeidsledighet konkluderer Colbjørnsen m.fl. (1992) med at forskjellige og til dels motstridende funn gjør det vanskelig å få oversikt over feltet. Mens noen undersøkelser tyder på at ledighet fører til passivitet og isolasjon, viser andre at mange ledige har et høyt aktivitetsnivå. De forklarer denne variasjonen med at undersøkelsene har ulike utvalg, er foretatt på ulike steder og til ulike tider. Måten å takle ledighet på vil trolig variere over tid avhengig av hvor vanlig det er å være ledig. Det er rimelig å anta at ledighet er mindre problematisk i perioder med høye enn med lave ledighetstall. Når det er flere i samme situasjon, vil ledigheten oppleves mindre stigmatiserende. I 1991, da levekårsundersøkelsen blant langtidsarbeidsledige ble gjennomført, hadde vi forholdsvis høy ledighet i Norge.

Levekårsundersøkelsen: Både menn og kvinner har problemer med tidsopplevelsen

Opplevelsen av tiden ble ikke systematisk kartlagt som eget emne i levekårsundersøkelsen, men inngikk i spørsmålssekvenser om ulike ulemper og fordeler ved det å være arbeidsledig. Ledige ble bedt om å ta stilling til i hvilken grad de opplevde en rekke forhold som ulemper og fordeler. For 12 forhold ble de bedt om å si om de syntes at dette var en ulempe i stor grad, noen grad, liten grad eller ikke i det hele tatt, og tilsvarende ble de for 7 utsagn bedt om å angi i hvilken grad dette ble opplevd som fordeler.

To av de ulemper som ble nevnt, har direkte med tidsopplevelsen å gjøre, nemlig problemer med kjedsomhet og med manglende tidsstruktur. Både blant menn og kvinner var slike prob-

Tabell 1: Opplevelse av problemer og fordeler ved den frigjorte tiden blant langtidsarbeidsledige menn og kvinner. Prosent

	Stor grad	Noen grad	Liten grad	Ikke i det hele tatt
Problem med kjedsomhet, ikke ha noe å ta seg til				
Menn	46	19	14	21
Kvinner	26	18	22	35
Problem at dagene går i ett, mangler tidsstruktur				
Menn	39	20	20	21
Kvinner	27	18	22	35
Fordel å kunne disponere tiden fritt				
Menn	28	29	16	27
Kvinner	44	27	10	19

lemer ganske utbredt. 46 prosent av mennene og 26 prosent av kvinnene så det som et problem i stor grad at de kjedet seg og ikke hadde noe å ta seg til, mens om lag 20 prosent blant begge kjønn så dette som en ulempe i noen grad (tabell 1). Henholdsvis 39 prosent av mennene og 27 prosent av kvinnene opplevde det i stor grad som en ulempe at dagene gikk i ett og manglet tidsstruktur, mens om lag 20 prosent blant begge kjønn så dette som en ulempe i noen grad. Problemer med kjedsomhet og manglende tidsstruktur er altså ganske utbredt blant ledige av begge kjønn, noe som støtter funn fra andre undersøkelser.

Mange ser også fordeler ved den ledige tiden

Men det er også verdt å merke seg at det selv blant langtidsarbeidsledige, som altså har vært uten arbeid i minst 6 måneder, er en del som ikke opplever problemer på dette området. Over halvparten av kvinnene synes for eksempel ikke at kjedsomhet er noe særlig problem, og halvparten

har ikke særlig vansker med å få struktur på tilværelsen.

Mange ser også klare fordeler ved den frigjorte tiden. Nærmere halvparten av kvinnene og vel 1/4 av mennene opplever det i stor grad som en fordel å kunne disponere tiden fritt (tabell 1). I tillegg ser nærmere 30 prosent blant begge kjønn dette som en fordel i noen grad.

Tid både ulempe og fordel

Arbeidslediges forhold til tid drøftes ofte som et enten eller: Enten oppleves tiden som et problem, eller den vurderes som en fordel. Levekårsundersøkelsen tyder imidlertid på at mange også har et tvetydig forhold til den frigjorte tiden.

I tabell 2 sammenholdes opplysningene om fordeler og ulemper. Variablene er her delt i to slik at det er skilt mellom ledige som vurderer noe som en ulempe/fordel i stor eller noen grad på den ene side, og ledige som vurderer noe som en ulempe/fordel i liten grad eller ikke i det hele tatt på

Tabell 2: Forholdet mellom opplevde fordeler og ulemper ved den frigjorte tiden blant langtidsarbeidsledige menn og kvinner. Prosent

	Menn	Kvinner
Ulempe å kjede seg, fordel å disponere tiden	31	25
Ulempe å kjede seg, ikke fordel å disponere tiden	33	19
Ingen ulempe å kjede seg, fordel å disponere tiden	26	46
Ingen ulempe å kjede seg, ingen ulempe å disponere tiden	10	11
Ulempe at dagene går i ett, fordel å disponere tiden	30	28
Ulempe at dagene går i ett, ingen fordel å disponere tiden	29	22
Ingen ulempe at dagene går i ett, fordel å disponere tiden	27	42
Ingen ulempe at dagene går i ett, ingen fordel å disponere tiden	14	8

den annen side. Det framgår da klart at det ikke nødvendigvis er noe motsetningsforhold mellom det å se tiden som et problem, og det å se visse fordeler ved den frigjorte tiden. 31 prosent av mennene og 25 prosent av kvinnene opplever det som en ulempe at de kjeder seg, samtidig som de ser det som en fordel å kunne disponere tiden fritt. Omtrent like mange vurderer det som et problem at dagene mangler tidsstruktur, samtidig som de ser fri tidsdisponering som en fordel.

Tid enten ulempe eller fordel

Vi får altså et skjevt bilde av lediges forhold til tid hvis vi ser ulemper og fordeler hver for seg. Både ulemper og fordeler blir lett overdrevet. Mange har et ambivalent forhold til tiden. Skiller vi ut dem som har en entydig negativ tidsopplevelse og dem som har en entydig positiv tidsopplevelse, får vi et annet bilde av utbredelsen av både ulemper og fordeler, enn hva vi får når vi ser ulemper og fordeler hver for seg. Som klart "negative" regner vi her dem som vurderer det som en ulempe (i stor/noen grad) at de kjeder seg og ser det som en ulempe at dagene går i ett og mangler tidsstruktur, samtidig som de ikke ser det som en fordel å kunne disponere tiden fritt. Som klart "positive" regner vi dem som ikke opplever kjedsomhet som en ulempe, ikke føler at dagene går i ett og mangler tidsstruktur, samtidig som de ser det som en fordel (i stor/noen grad) å kunne disponere tiden fritt.

27 prosent av mennene og 17 prosent av kvinnene har en klart negativ opplevelse av tiden i den forstand at de ser bare ulemper, og ingen fordeler (tabell 3). På den annen side har 20 prosent av mennene og 34 prosent av kvinnene en klart positiv opplevelse av den frigjorte tiden i den forstand at de ser fordeler og ingen ulemper. Blant begge kjønn er det

Tabell 3: Andel med klart negativ tidsopplevelse og andel med klart positiv tidsopplevelse blant langtidsarbeidsledige menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Prosent

	Klart negativ tidsopplevelse		Klart positiv tidsopplevelse	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Alle	27	17	20	34
20-29 år	25	22	19	32
30-39 år	31	11	18	28
40-49 år	30	18	17	34
50-59 år	23	13	32	50

altså en del som opplever tiden entydig negativt og en del som opplever den entydig positivt. Blant kvinnene er det faktisk flere som har en entydig positiv enn entydig negativ opplevelse av tiden. Blant menn er det en viss overvekt av klart negative.

Kjønnsforskjeller i tidsopplevelsen?

Som nevnt innledningsvis, har diskusjonen av kjønnsforskjeller i måten å takle ledighet på stått sentralt i mye forskning om arbeidsledige. Det var lenge vanlig å hevde at kvinner mestrer ledighet bedre enn menn. Jahoda (1982) mener kvinner opplever ledighet som mindre belastende enn menn fordi de kan vende tilbake til husmorrollen som gir status og tidsstruktur. Ovesen (1977) hevder at kvinner kan opprettholde selvtilitt og status gjennom ulønnet arbeid fordi yrkesarbeid ikke har inngått i deres tradisjonelle rolle i samme grad som for menn. Også Olsén (1982) mener å finne klare kjønnsforskjeller i opplevelse og bearbeiding av ledighet. Til tross for stigende yrkesdeltakelse kan kvinner fremdeles, hevder han, lettere enn menn utvikle eller gjenoppta meningsfylte gjøremål i tilknytning til hjemmet når de blir ledige.

Andre hevder derimot at kvinners problemer ved arbeidsledighet er

undervurdert. Davies og Esseveld (1988, ref. i Thoresen 1994) finner at kvinner like ofte som menn har vansker med passivitet, tap av tidsstruktur, sosial isolasjon og nedsatt selvtilit. Borchorst (1983, ref. i Thoresen 1994) finner at ledige kvinner har vanskelig for å gå opp i rollen som husmor på heltid og ikke ser hjemmearbeid som erstatning for yrkesarbeid. Heller ikke Kaul og Kvande (1991) finner at kvinner takler ledighet bedre enn menn. Etter hvert som kvinner har fått sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet, opplever de ledighet like problematisk som menn og reagerer like forskjellig som menn gjør, hevder de. Familiearbeid sees ikke som et alternativ til lønnsarbeid, men som en nødløsning for å få dagene til å gå.

De sprikende resultatene når det gjelder kjønnsforskjeller i måten å takle ledighet på, må sees i lys av at undersøkelsene er utført på ulike tider, ulike steder, blant ulike grupper av ledige, og ikke minst, at man har studert ulike sider ved lediges situasjon. Både faktisk atferd og opplevde fordeler og ulemper på en rekke områder er studert. Her er det altså kjønnsforskjeller i opplevelsen av tiden som diskuteres.

Ser vi alle langtidsledige menn og alle langtidsledige kvinner under ett, finner vi, som nevnt, at menn i noe større grad enn kvinner ser problemer med den frigjorte tiden og i noe mindre grad ser fordeler (tabell 3). Men ettersom menn og kvinner fordeler seg ulikt med hensyn til alder og familiefase, er totaltallene vanskelige å tolke. Muligens skyldes forskjellene nettopp at menn og kvinner har ulike alders- og familiefasesammensetning. Kjønnsforskjellene ser imidlertid ut til å gjelde for ledige i alle aldre, med unntak av de aller yngste (tabell 3). En entydig negativ tidsopplevelse er omtrent like vanlig blant kvinner i 20-åra som blant

menn i 20-åra. Men unge kvinner ser oftere enn unge menn entydig positive sider ved den frigjorte tiden. Både blant menn og kvinner er det imidlertid markerte aldersvariasjoner. Jevnt over ser det ut til at relativt flere eldre enn unge har en entydig positiv opplevelse av den frigjorte tiden, mens relativt færre har en entydig negativ opplevelse. Det siste gjelder imidlertid ikke for menn.

Hvilke forhold har betydning for om tiden oppleves negativt?

En rekke andre forhold enn kjønn og alder kan imidlertid tenkes å ha betydning for tidsopplevelsen. For å se hvilke faktorer som er viktige, og hvorvidt den observerte kjønnsforskjellen forsvinner når andre forhold trekkes inn, har vi gjennomført multivariate analyser. Først vises hvilke forhold som har betydning for om tiden oppleves entydig negativt, deretter hvilke som har betydning for om tiden oppleves entydig positivt.⁵

Flere studier tyder på at enslige oftere har vanskelig for å takle ledighet enn andre (Olsén 1982). Andre husholdningsmedlemmer kan gi tiden innhold bare ved å være til stede. Barns og ektefelles forpliktelser på skole og jobb kan koble ledige til samfunnets tidsrytme. Vi antar derfor at ledige i små husholdninger opplever større tidsproblemer enn ledige i store husholdninger, at ledige uten barn opplever større tidsproblemer enn ledige med barn, og at enslige opplever større problemer enn gifte/samboende. Videre antar vi at det å ha ektefelle i jobb virker mer strukturerende enn det å ha ektefelle uten jobb.

Flere har påpekt at det å kunne gjøre noe meningsfylt ut av tilværelsen som arbeidsledig er lettere for ledige med visse ressurser (se f.eks. Kildal 1986). Både utdanning og økonomi betrak-

tes som ressurser i denne sammenheng. Høg utdanning kan innebære bredere interessefelt og større evne til å engasjere seg i alternative aktiviteter. God økonomi gir større handlefrihet enn dårlig økonomi. Vi skiller her mellom utdanning på tre nivåer, ungdomsskolenivå, gymnasnivå og universitets- eller høyskolenivå. Som indikator på økonomisk situasjon brukes opplysninger om betalingsproblemer i husholdningen.

En del studier tyder også på at ledighetens varighet har betydning for trivsel og aktivitetsnivå (Lunde og Borgeraas 1987, Halvorsen 1994). Mens mange ser positive sider den første tiden, blir problemene større etterhvert. Vi antar derfor at de som har vært ledige lenge, har større tidsproblemer enn dem som har vært ledige en kortere periode. Som mål på ledighetens varighet brukes opplysninger om antall måneder man har vært arbeidsledig de siste 5 åra.

Videre antar vi, i tråd med funn i andre studier (ibid.), at ledige med sterk orientering mot yrkesarbeidet har vanskeligere for å få struktur på dagene enn ledige med svakere arbeidsorientering. Som mål på arbeidsorientering brukes en indeks konstruert på grunnlag av seks spørsmål om arbeidets viktighet.⁶

I tråd med den bivariate analysen ovenfor antar vi videre at tidsproblemene er minst blant de eldste.

Også typen bostedsstrøk kan tenkes å ha betydning for tidsopplevelsen, men det er ikke helt klart hvilken vei det er rimelig å vente at sammenhengen går. Ifølge Colbjørnsen (1993) er det lettere å takle ledighet i spredtbygde strøk enn i storbyer, fordi bosatte i spredtbygde strøk gjerne har tettere sosialt nettverk, og fordi de oftere har hus og hage som gir mulighet for oppussing og hagearbeid. På

den annen side har tettbygde strøk bedre fritidstilbud, noe som kan gi større rom for fritidsutfoldelse.

Vi antar at ledighet er lettere å takle når man har mange kjente på bostedet, og at ledige med gode venner har det lettere enn ledige uten slike venner. Som mål på tilknytning til bostedet brukes opplysninger om antall husstander i nabolaget man har besøkskontakt med. Som mål på vennskap brukes et spørsmål om man har fortrolige venner.

Vi antar dessuten at tidsopplevelsen har sammenheng med førlighetsgraden. Nedsatt førlighet kan begrense utfoldelsesmulighetene.⁷

Sterk arbeidsorientering gir problemer med tidsstrukturen

Ettersom den avhengige variabelen bare har to mulige utfall (tiden oppleves entydig negativt/tiden oppleves ikke entydig negativt), benyttes en logistisk regresjonsmodell. Resultatene vises i tabell 4.

Det viser seg at bare et fåtall av de forklaringsvariabler som inngår i modellen, har noen signifikant effekt når andre forhold holdes konstant. Alt annet likt, er det ingen forskjell av betydning mellom menn og kvinner når det gjelder sannsynligheten for å oppleve tiden entydig som en ulempe. Den bivariate kjønnsforskjellen som ble vist i tabell 3, må altså skyldes at menn og kvinner skiller seg systematisk fra hverandre på andre områder. Heller ikke det å ha barn, utdanningsnivå, hvorvidt husholdningen har vansker med løpende utgifter eller ikke, ledighetens varighet, bostedsstrøk eller besøkskontakt med naboer har noen signifikant effekt ved kontroll for andre variabler.

Derimot har grad av arbeidsidentitet en klar effekt også når andre variabler holdes konstant. Jo høyere

Tabell 4: Resultater av logistiske regresjonsanalyser av sammenhengene mellom andel som opplevde den frigjorte tiden entydig negativt, og ulike kjennemerker, og andel som opplevde den frigjorte tiden entydig positivt, og ulike kjennemerker. Entydig negativ/positiv tidsopplevelse=0. Annet=1¹

	Entydig negativ tidsopplevelse		Entydig positiv tidsopplevelse	
	Koeffisient	Kjikkvadrat	Koeffisient	Kjikkvadrat
Kjønn		0,06		0,02
1 Menn	0,07	0,06	0,04	0,02
0 Kvinner				
Alder		4,23		10,72**
1 20-29 år	0,95	3,34	-1,36	7,87**
1 30-39 år	1,09	4,08*	-1,55	9,34**
1 40-49 år	0,87	2,54	-0,87	2,92*
0 50-59 år				
Antall personer i husholdning	-0,35	6,51**	-0,04	0,10
Gift/samboende		4,23*		6,77*
1 Ja	0,81	4,23*	-1,37	6,77*
0 Nei				
Har yrkesaktiv ektefelle		10,48***		8,34**
1 Ja	-1,28	10,48***	1,26	8,34**
0 Nei				
Har barn 0-19 år		1,45		4,72*
1 Ja	-0,49	1,45	0,86	4,72*
0 Nei				
Utdanningsnivå		1,72		1,32
1 Ungdomsskolenivå	1,09	1,41	-0,55	0,56
1 Gymnasnivå	0,87	0,87	-0,26	0,12
0 Høgskolenivå				
Vansker med løpende utgifter		0,82		19,90***
1 Ja, ofte eller av og til	0,26	0,82	-1,36	19,90***
0 Nei, sjelden eller aldri				
Ledighetens varighet		0,67		1,61
1 6-12 måneder	-0,25	0,67	0,36	1,61
0 13 måneder eller mer				
Grad av arbeidsidentitet	0,28	26,60***	-0,22	48,23***
Bostedsstrøk		5,07		1,39
1 Spredtbygd strøk	0,41	0,87	-0,06	0,01
1 Tettbygd, 200-19 999 innb.	-0,15	0,16	0,32	0,80
1 Tettbygd, 20 000-99 999 innb.	0,63	2,45	0,06	0,02
0 Tettbygd, 100 000+ innb.				
Har fortrolige venner		4,98*		6,48**
1 Ja	-0,80	4,98*	1,13	6,48**
0 Nei				
Besøkskontakt med naboer		0,01		1,80
1 Ja	0,02	0,01	-0,42	1,80
0 Nei				
Nedsatt bevegelsesevne		3,16*		1,97
1 Ja	1,09	3,16*	0,84	1,97
0 Nei				

*=signifikant på 0,05-nivå **=signifikant på 0,01-nivå ***=signifikant på 0,001-nivå
¹ I programpakken SAS, som er brukt her, modelleres sannsynligheten for at Y=0.

arbeidsidentitet, jo større er sannsynligheten for å oppleve tiden som en klar ulempe. Videre ser det ut til at det å ha ektefelle i yrkesaktivt arbeid reduserer sannsynligheten for å oppleve tiden som en ulempe. Det å være gift/samboende virker imidlertid, overraskende nok, i motsatt retning. Alt annet likt er sannsynligheten for å oppleve tiden som ulempe mindre blant enslige enn blant gifte/samboende. Husholdningsstørrelsen har en klar effekt i forventet retning. Jo flere man bor sammen med, jo mindre er tidsproblemene. Videre er sannsynligheten for å oppleve klare tidsproblemer mindre blant ledige med fortrolige venner enn blant ledige uten fortrolige venner, og større blant ledige med nedsatt bevegelsesevne enn blant ledige med normal bevegelse. Det er ikke noe klart aldersmønster, men ledige i 30-årsalderen opplever noe oftere tidsproblemer enn ledige i 50-åra.

Separate analyser for menn og kvinner viser at noe ulike forhold spiller inn når det gjelder sannsynligheten for entydig negativ tidsopplevelse. For langtidsledige menn er det først og fremst det å ikke ha ektefelle i yrkesaktivt arbeid, det å ha høy arbeidsidentitet, det å ha nedsatt bevegelse og det å mangle fortrolige venner som øker sannsynligheten for at tiden oppleves som et problem. For kvinner er det det å ikke ha barn, det å ikke ha yrkesaktiv ektefelle, og det å ha høy arbeidsidentitet som har betydning. Når andre faktorer holdes konstant, er det også, for kvinner, slik at det å være gift/samboende øker sjansen for negativ tidsopplevelse.

Til dels er det altså de samme, og til dels er det forskjellige forhold som har betydning for hvordan ledige menn og kvinner opplever den frigjorte tiden. Felles for begge kjønn er at høy arbeidsidentitet og det å ikke ha yrkesaktiv ektefelle gir økt risiko

for entydig negativ tidsopplevelse. For kvinner bidrar det å ha barn til å redusere sannsynligheten for tidsproblemer, men dette er ikke tilfellet for menn. Derimot har det å ha god bevegelse og gode venner betydning for menn, men ikke for kvinner.

Hvilke faktorer har betydning for at tiden oppleves klart positivt?

Som vist (tabell 3), er det blant menn og kvinner i alle aldersgrupper en del som ser entydig positivt på den frigjorte tiden, men tabellen tyder på at kvinner oftere ser positive sider enn menn, og at de eldste oftere ser positive sider enn yngre. Men består disse forskjellene ved kontroll for andre variabler, og hvilke andre faktorer har eventuelt betydning? Også her har vi foretatt en multivariat analyse. Den avhengige variabelen har to mulige utfall (den frigjorte tiden oppleves entydig positivt/den frigjorte tiden oppleves ikke entydig positivt). De samme forklaringsvariabler er trukket inn i analysen som i modellen ovenfor. Resultatet av regresjonsberegningene vises i tabell 4.

Ikke overraskende finner vi mange av de samme utslag som i forrige analyse. Også her forsvinner effekten av kjønn når andre forklaringsvariabler trekkes inn. Heller ikke husholdningsstørrelse, utdanningsnivå, ledighetens varighet, førighetsgrad, bostedsstrøk eller nabokontakt har noen signifikant betydning. Grad av arbeidsidentitet har derimot stor betydning. Ledige med høy arbeidsidentitet er mindre tilbøyelige til å se fordeler ved den frigjorte tiden enn ledige med lav arbeidsidentitet. Dette stemmer med analysen av ulemper. Det ser også ut til at mye av den bivariate kjønnsforskjellen på dette området nettopp er knyttet til forskjeller i arbeidsidentitet. Når denne variabelen tas ut av modellen, har kjønn signifikant betydning i den forstand at kvinner har

større tilbøyelighet enn menn til å se klare fordeler ved den frigjorte tiden.

Ellers er det slik at alt annet likt, ser ledige uten økonomiske problemer i husholdningen i større grad positive sider ved den frigjorte tiden enn ledige som har slike problemer. Eldre ledige ser oftere fordeler enn yngre ledige, ledige med barn ser oftere fordeler enn ledige uten barn, og ledige med yrkesaktiv ektefelle ser oftere fordeler enn ledige uten yrkesaktiv ektefelle. Betydningen av det å være gift/samboende går imidlertid i motsatt retning av hva vi skulle anta. Alt annet likt, opplever gifte/samboende ledige i mindre grad fordeler enn enslige. Det å ha gode venner har også klar betydning når andre forhold holdes konstant. Ledige med fortrolige venner ser oftere fordeler enn ledige uten slike venner.

Flere typer "ressurser" ser altså ut til å ha betydning for hvorvidt ledige ser klare fordeler ved den frigjorte tiden. Både økonomiske forhold og "sosiale" ressurser i form av venner og familienettverk er viktige. Ikke minst har det betydning at yrkesarbeid ikke tillegges så stor vekt. Dette kan hindre en i å se fordeler på andre områder.

Separate regresjonsanalyser for menn og kvinner viser at noe ulike forhold spiller inn for de to kjønn når det gjelder sannsynligheten for å se fordeler ved den frigjorte tiden. For menn er det først og fremst lav arbeidsidentitet, fravær av økonomiske problemer, det å ha fortrolige venner og det å ha yrkesaktiv ektefelle som er viktig. Ingen av de andre faktorene i modellen har selvstendig effekt, heller ikke det å ha barn. For kvinner er det flere forhold som spiller inn. Eldre ser oftere fordeler enn yngre, kvinner med barn ser oftere fordeler enn kvinner uten barn, kvinner med yrkesaktiv ektefelle ser oftere fordeler enn kvinner uten yrkesaktiv ektefelle,

kvinner som har vært ledig opptil ett år ser oftere fordeler enn kvinner med lengre ledighetserfaring, kvinner uten økonomiske problemer ser oftere fordeler enn kvinner med økonomiske problemer og kvinner med lav arbeidsidentitet ser oftere fordeler enn kvinner med høy arbeidsidentitet.

Til dels er det altså de samme forhold som har betydning for menn og kvinner, og til dels er det ulike forhold. Grad av arbeidsidentitet, fravær av økonomiske problemer og det å ha yrkesaktiv ektefelle, er viktig uansett kjønn. Det å ha barn gjør at kvinner lettere ser positive sider ved den frigjorte tiden, men har ingen betydning for menn. Dette kan tyde på at selv om kvinner har fått sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet, kan de fremdeles oftere enn menn finne mening i aktiviteter knyttet til hjem og familie når yrkesarbeidet faller bort. Analyser av hva langtidsarbeidsledige faktisk bruker tiden til viser da også at kvinner i langt større grad enn menn bruker tid på huslige gjøremål (Kitterød 1995). Det å ha fortrolige venner har betydning for hvorvidt menn ser positive sider ved den frigjorte tiden, men har ingen selvstendig betydning for kvinner. Dette kan tyde på at menn oftere enn kvinner søker kontakter utenfor familien når de blir ledige. Også dette stemmer med analyser av langtidsarbeidslediges faktiske tidsbruk. Menn deltar oftere enn kvinner i fritidsaktiviteter utenfor hjemmet og har et mer utadrettet livsmønster (ibid.).

1. Artikkelen er laget med utgangspunkt i en rapport om langtidsarbeidslediges tidsbruk og tidsopplevelse, finansiert av Administrasjonsdepartementet (Kitterød 1995).

2. Undersøkelsen var et tillegg til SSBs generelle levekårsundersøkelse i 1991 og var finansiert av Administrasjonsdepartementet.

3. Svarprosenten var 67 blant de helt ledige, og 80 blant ledige på tiltak.

4. Denne type kritikk er rettet mot mye av forskningen om arbeidsledige. Det er hevdet at det i ledighetsforskningen har skilt seg ut to ulike tilnærminger eller perspektiver (Colbjørnsen 1993). I det ene, ofte kalt et elendighetsperspektiv, ligger hovedvekten på ledighetens negative konsekvenser i form av passivitet, isolasjon, nedbrutt selvtillit og minskede sjanser på arbeidsmarkedet. Det andre, gjerne kalt mestringsperspektivet, fokuserer på hvilke strategier ledige benytter for å mestre problemer ved ledigheten, og hvordan de aktivt forsøker å komme i arbeid igjen. Ledige betraktes som handlende aktører. Ifølge Colbjørnsen m.fl. (1992) har det vært en dreining i forskningen fra elendighetsbeskrivelser til mestringsanalyser.

5. Det er her foretatt separate logistiske regresjonsanalyser for å se hvilke forhold som har betydning for en entydig negativ tidsopplevelse, og hvilke som har betydning for en entydig positiv tidsopplevelse. Disse to variablene er selvsagt ikke uavhengige av hverandre, men utgjør ytterpunkter i samme kategoriske variabel. Mellomkategorien består av dem som verken har et entydig negativt eller et entydig positivt forhold til tiden. Det riktige ville nok være å foreta en enkelt multivariat analyse der den avhengige variabelen er kategorisk og har tre verdier. Av pedagogiske hensyn har vi imidlertid foretatt to separate analyser. Resultatene av disse er selvsagt ikke uavhengig av hverandre.

6. Langtidsarbeidsledige ble bedt om å ta stilling til seks utsagn om lønnet arbeid som på hver sin måte fanger opp arbeidets betydning. For hvert spørsmål skulle man angi grad av enighet. På grunnlag av disse spørsmålene er det laget en additiv indeks med verdier 0-24, hvor høy verdi uttrykker høy arbeidsorientering.

7. Førlighet er målt ved spørsmål om man kan gå i trapper uten besvær, og om man kan gå en 5 minutters tur uten vansker. De som har problemer på ett av disse områdene, regnes for å ha nedsatt førlighet.

Litteratur

Berg-Sørensen, T. m.fl. (1983): *Hjem igjen. Arbejdsløse kvinders erfaringer*. København, Tiderne Skifter.

Borchorst, A. (1983): "Kjønsforskelle i arbeidsledighet" i *Arbejdsløshedens struktur og konsekvenser*. Aalborg, Aalborg Universitetsforlag.

Colbjørnsen, T., S.-Å. Dahl og H.-T. Hansen (1992): *Langtidsarbejdsløshed. Årsaker, konsekvenser og mestrings*. SNF-rapport nr. 83.

Colbjørnsen, T. (1993): *Tilpasning til og mestrings av langtids arbeidsledighet*. ECON-rapport nr. 93. Senter for økonomisk analyse, Oslo.

Davies, K. og J. Esseveld (1988): *Att hoppa hage i den svenska arbetsmarknaden. En studie av arbetslösa fabrikskvinner*. Stockholm, Rabén og Sjögren.

Halvorsen, K. (1994): *Arbejdsløshed og arbeidsmarginalisering - levekår og mestrings*. Oslo: Universitetsforlaget.

Jahoda M., P. Lazarsfeld, H. Zeisel (1972): *Mariethal, the sociography of an unemployed community*. London, Tavistock.

Jahoda, M. (1982): *Employment and Unemployment*. Cambridge, Cambridge University Press.

Kaul, D. og E. Kvande (1991): Mestrings av arbeidsledighet. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, årg. 32, s. 3-21.

Kildal, N. (1986): Tidsnorm og arbeidsform. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, bd. 27, s. 115-133.

Kitterød, R. H. (1995): *Tid nok, men hva så? Tidsbruk og tidopplevelse blant langtidsarbeidsledige*. SSB: Rapport 95/20 (foreløpig upublisert).

Lunde, T. K. og E. Borgeraas (1987): "Tradisjoner og nye perspektiver i forskningen om arbeidsløshed". *Tidsskrift for samfunnsforskning*, bd. 28, s. 111-142.

Olsén, P. (1982): "Den subjektive betydning af arbejdsløshed: Hverdagens tvang og hverdagens opløsning". *Nordisk Forum*, bd. 17, s. 27-50.

Ovesen, E. (1977): *Arbejdsløshedens psykologiske følger*. København, Munksgaard.

Thoresen, M. O. (1994): *Kjønnforskjeller i mestrings av arbeidsledighet? En analyse av Levekårsundersøkelsen 1991 blant arbeidsledige*. Hovedoppgave ved Universitetet i Oslo, Institutt for Sosiologi.

Ragni Hege Kitterød er førstestokonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.